

บทที่ 3

สนธิ

สนธิ แปลว่า ท่อ หรือ เชื่อม คือเชื่อมเสียงท้ายของคำหน้ากับเสียงต้นของคำที่ตามมา ให้เป็นเสียงที่กลมกลืนกันเข้ากันได้ เช่น สุริย + อุทย สุริโยทย(สุริโยหัย) แปลว่า การขึ้นไปทรงพระอาทิตย์ สนธิจึงวิเคราะห์ได้ดังนี้ สนฺสนฺ การท่อ ชื่อว่า สนธิ หรือ สนฺหิยเตติ สนฺหิ ศัพท์ใดอันผูกคล้องย้อมท่อเข้าด้วยกัน เพราะเหตุนั้น ศัพท์นั้น ชื่อว่า สนธิ

ประโยชน์ของสนธิมีดังนี้

1. ย่นอักขระให้สั้นลง
2. เป็นประโยชน์ในการแต่งฉันท
3. ทำคำพูดให้สละสลวยและไพเราะ

สนธิ ต่างจากสมาส ดังนี้ สนธิคือการท่อศัพท์และอักขระ ให้เนื่องกันด้วยอักขระ ส่วนสมาสนั้น ได้แก่ ย้อมท่อนี้ไว้ทุกทีตั้งแต่ 2 บทขึ้นไปให้เป็นบทเดียวกัน เช่นคำว่า ราชโอรส(โอรสของพระราช) เป็นคำสมาส ถ้าเป็นคำสนธิมีรูปคำเป็น ราโอรส แม้คำอื่น ๆ ก็มีนัยเดียวกันนี้

ชนิดของสนธิ

สนธิแบ่งเป็น 3 ชนิดคือ

1. สระสนธิ
2. พยัญชนะสนธิ
3. นิคคหิตสนธิ

ก่อนจะกล่าวถึงสนธิแต่ละชนิด ขอกล่าวถึงวิธีการที่ใช้เป็นเครื่องมือการทำสนธิ เรียกว่าสนธิกิริยาประกอบ อุปกรณ์การทำสนธิ เสียก่อน สนธิกิริยาประกอบมี 8 อย่างคือ

1. โลปะ ลบ
2. อาหะสะ การแปลง
3. อาคมะ ลงตัวอักษรใหม่
4. วิการะ ทำให้ผิดจากของเดิม
5. ปกติ ปกติ
6. ทิระ ทำให้ยาว
7. รัสสะ ทำให้สั้น
8. สัตฺญโยคะ ขอนท้าว

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงชนิดของสนธิและสนธิกิริยาประกอบ พอได้ความดังนี้

1. สระสนธิ

สระสนธิ หมายถึงการเชื่อมเสียงระหว่างสระ หมายความว่าเสียงท้ายของคำต้นเป็นสระ และเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นสระ เช่น ภาณ + อาหาร = ภาณาหาร(อาหาร) สระสนธิ ใช้สนธิกิริยาปกครอง 7 อย่าง ยกเว้นสัญโยคะ เพราะสระจะซ้อนกันไม่ได้ ดังนี้

1. โลปสระสนธิ มี 2 อย่างคือ

ก. บุพฺพโลปะ ลมสระหน้า

ข. อุตุทฺรโลปะ ลมสระหลัง

สระที่สุกของศัพท์หน้า เรียกว่า สระหน้า สระที่สุกของศัพท์หลัง เรียกว่า สระหลัง

บุพฺพโลปะ ลมสระหน้ามีหลักวิธีทำดังนี้

ก. สระหน้าเป็นรัสสะ สระหลังอยู่หน้าพยัญชนะสังโยค(พยัญชนะซ้อนที่มีตัวสะกด) หรือเป็นที่ชะให้ลมสระหน้าเชื่อมกับสระหลังได้เลย เช่น อ + อิ ในคำว่า นร + อินฺท = นรินฺท(พระราชา) ลมอะที่ระ หรือ สเมตฺ + อายสฺมา = สเมทายสฺมา(ลูกอนมฺมีอายุ จึงสงบเสีย)

ข. ถ้าสระทั้ง 2 เป็นรัสสะ มีรูปเสมอกันคือเป็น อ หรือ อิ หรือ อุ ทั้ง 2 ตัว ลมสระหน้า ที่ชะสระหลัง เช่น อ + อุ ในคำว่า คุรุ + อุปรภณ = คุรุปรภณ(อุปรภณของคุรุ) อ + อ ในคำว่า นร + อัย = นราย (ชายคนนั้น) อิ + อิ ในคำว่า สนฺติ + อิทิ = สนฺติทิ(ว่ามีอยู่) เป็นต้น

ค. ถ้าสระทั้ง 2 เป็นรัสสะ มีรูปต่างกันคือสระหน้าเป็น อ สระหลังเป็น อิ หรือ อุ สระหน้าเป็น อุ สระหลังเป็น อ หรือ อิ เมื่อลมสระหน้าแล้ว ไม่ต้องที่ชะสระหลัง เช่น

อ + อุ ในคำว่า เอก + อุบาย = เอกุบาย(อุบายหนึ่ง)

อ + อิ ในคำว่า นร + อินฺท = นรินฺท(พระราชา)

ง. ถ้าสระหน้าเป็นที่ชะ สระหลังเป็นรัสสะ เมื่อลมสระหน้า ต้องที่ชะสระหลัง เช่น

อา + อิ ในคำว่า สฺยธา + อิธ = สฺยธิธ(ความเชื่อในโลกนี้)

อี + อ ในคำว่า ธานี + อสโม = ธานีสโม(ไม่เสมอด้วยเมือง)

สรุป ถ้าลมสระสนธิที่มีรูปเสมอกัน หรือลมสระยาวที่มีสระสั้นอยู่เบื้องปลาย ต้องที่ชะสระสนธิที่ไม่ได้ลม ถ้าลมสระสนธิที่มีรูปไม่เสมอกัน ไม่ต้องที่ชะสระสนธิที่ไม่ได้ลม

อุตุทฺรโลปะ ลมสระหลัง มีหลักดังนี้

ก. สระหน้าและสระหลังทั้ง 2 ตัว ต้องมีรูปไม่เสมอกัน ลมสระหลังได้ ไม่ต้องที่ชะสระสนธิที่ไม่ได้ลม เช่น

อ + อิ ในคำว่า นร + อิทิ = นรติ(คือคน)

อุ + อิ ในคำว่า คุรุ + อิธ = คุรุธ(ครูในที่นี้)

กิณฺนุ + อิมมา = กิณฺนุมา (เหล่านีหรือ)

ข. ถ้ามีนิคคหิตอยู่หน้า ลมสระหลังได้ เช่น

อกินนทุ + อิติ = อกินนทุนติ แปลงนิคคหิตเป็น น ลม อี ที่ อิติ

2. อาเทศ อาเทศมี 2 ชนิดคือ

1. แปลงสระหน้า

2. แปลงสระหลัง

1. แปลงสระหน้า มีวิธีทำอย่างนี้

ถ้า อี เอ หรือ อุ อยู่หน้า แปลงเป็นพยัญชนะอักษรสระเสียดอน คือ อี เอ เป็น ย อุ เป็น ว ที่สระหลัง เช่น

อี + อ ในคำว่า อตุติ + อคาริ = อตุยาคาริ (เรือนไฟ)

เอ + อ ในคำว่า เม + อยิ = มยายิ , เท + อหิ = ทูยาคิ

อุ + อา ในคำว่า พหู + อาพาโร = พหุวาพาโร (อาพาธมาก)

จตุชฺ + อาปาถิ = จตุชฺวาปาถิ

โอ + อ ในคำว่า อตฺโข + อตุสฺ = อตฺชฺวาตุสฺ เป็นต้น

2. แปลงสระหลัง มีวิธีทำดังนี้

ถ้ามีสระอยู่หน้า แปลง สระหลัง เป็น วิ เช่น

อา + เอ ในคำว่า ขตา + เอว = ขตาวิว , ตตา + เอว = ตตาวิว เป็นต้น

3. อาคม อาคมมี 2 อย่างคือ

1. ลง อ อาคม

2. ลง โอ อาคม

1. ลง อ อาคม มีวิธีทำอย่างนี้

ถ้าสระ โอ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ลมสระ โอ เสียด ลง อ อาคม เช่น โส + สิลวา = สสิลวา , เอโส + รมโม = เอสรมโม

2. ลง โอ อาคม มีวิธีทำดังนี้

ถ้าสระ อ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ลม อ ทั้งแล้ว ลง โอ อาคม เช่น ปโร + สหฺสฺสฺ = ปโรสหฺสฺสฺ , สรท + สติ = สรทโหสฺติ เป็นต้น

4. วิการ วิการมี 2 อย่างคือ

1. วิการที่สระต้น

2. วิการที่สระท้าย

1. วิการที่สละต้น คือลมสละท้าย วิการสละต้น อี เป็น เอ , อู เป็น โอ เช่น อี เป็น เอ ในคำว่า มุณี • อาลโย = มุเนลโย, อู เป็น โอ ในคำว่า สุ • อตุติ = โสตุติ เป็นต้น
2. วิการสละท้าย คือลมสละหน้า วิการสละหลัง เช่น ชน • อธิ = ชเนช, บ • อูเวติ = โนเปติ, อุก • อุมิกชาติ = อุกโกมิกชาติ เป็นต้น

อาเทศกับวิการแตกต่างกันอย่างไร

อาเทศ คือการแปลงสระเป็นพยัญชนะ เช่น อี หรือ เอ เป็น ย อู หรือ โอ เป็น ว ดังในคำว่า อตุติ • อคาริ = อตุยาคาริ, เต • อสส = ตยสส, พุ • อาพาโร = พหฺวาพาริ เป็นต้น

วิการคือ การแปลงสระเป็นสระให้ผิดไปจากรูปเดิม วิการ อี เป็น เอ อู เป็น โอ เช่น มุณี • อาลโย = มุเนลโย, สุ • อตุติ = โสตุติ เป็นต้น

5. ปกติสระ คือสระเดิมเป็นอย่างไร คงไว้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง เช่น นคร • อาลโย = นครอาลโย, โก • อิมิ = โกอิมิ เป็นต้น

6. ทิมะ ทิมะคือการทำสระสั้นให้เป็นเสียงยาว มี 2 อย่างคือ

1. ทิมะสระหน้า
2. ทิมะสระหลัง

1. ทิมะสระหน้า มีหลักดังนี้

ก. ถ้ามีสระอยู่ท้าย ให้ลบแล้วทิมะสระหน้า เช่น

สาธุ • อิติ = สาธุติ

กร • อิมิ = กริมิ

นิธิ • อภาโว = นิธิภาโว เป็นต้น

ข. ถ้ามีพยัญชนะอยู่หลัง ทิมะสระหน้า เช่น

มุณี • จเร = มุณีจเร

มธุ • รโส = มธุโรโส เป็นต้น

2. ทิมะสระหลัง มีลักษณะตรงกันข้ามกับทิมะสระหน้า คือลมสละหน้า ทิมะสระหลัง เช่น

สพฺธา • อธิ = สพฺฐิธิ

จ • อุกยิ = จุกยิ เป็นต้น

7. รัสสะ คือการทำเสียงยาวให้เป็นเสียงสั้น มีวิธีทำดังนี้

ถ้ามีพยัญชนะอยู่ท้าย ให้ทำสระหน้าเป็นเสียงสั้น เช่น

ภาทิ • ชาติ = ภาคิชาติ

ฌ + สร = ฌนสร เป็นต้น
 แม้มี เอ แห่ง เอว ศัพท์อยู่ท้าย ให้ทำสระหน้าเป็นเสียงสั้น เช่น
 ยถา + เอว = ยถวิว
 ทถา + เอว = ทถวิว เป็นต้น

พยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิ คือการเชื่อมเสียงระหว่างพยัญชนะ กล่าวคือเสียงท้ายของคำต้นเป็นพยัญชนะ(บาลีออกเสียงพยัญชนะตัวสุดท้ายเป็นสระ ที่เรียกว่าสระการันต์ เช่น ราช อ่านว่า รา-ชะ จักเป็น อ การันต์ มุณี จักเป็น อี การันต์ กุบหลรูป) และเสียงต้นของคำที่ตามมาจะเป็นสระหรือพยัญชนะก็ได้

พยัญชนะสนธิ ใช้สนธิกิริยาไปกรณ 5 อย่างคือ โลปะ อาเทศ อาคม ปกติ และ สัญโยค
 ขออธิบายไปตามลำดับโดยสังเขป

1. โลปะพยัญชนะสนธิ มีหลักวิธีทำดังนี้

ถ้าท้ายของคำต้นมีนิคหิต ต้นของคำหลังเป็นสระและมีพยัญชนะซ้อนกันอยู่ 2 ตัว(ตัวหนึ่งเป็นตัวสะกด อีกตัวหนึ่งเป็นตัวตาม) ให้ลบสระหลังและพยัญชนะซ้อนอีก 1 ตัว เช่น

เอว + อสุส = เอวส

บุษ + อสุสา = บุษสา เป็นต้น

2. อาเทศพยัญชนะสนธิ คือการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะรูปหนึ่งให้เป็นพยัญชนะต่างรูปออกไป มีวิธีทำดังนี้

แปลง ฐ เป็น ห เช่น สาฐ + ทสสนิ = สาหุทสสนิ

" ท " ค " สุกโท = สุกโต

" ก " ฎ " ทฎกต = ทฎกฏ

" ก " ฐ " คนฐพโพ = คนฐพโพ

" ค " ฎร " อฎคไซ = อฎรไซ

" ค " ก " นียโต = นียโก

" ค " จ " ภโต = ภจโจ

" ค " ก " กุสุปโต = กุสุปโก

" ร " ล " มหาสวโร = มหาสวโล

" ย " ช " ฐวโย = ฐวโ

" ย " ก " สย = สก

" ว " พ " กวโต = กพพโต

พยัญชนะตัวที่ 3	สะกด	พยัญชนะตัวที่ 4	ตาม	เช่น	มท + ทส = มหุตทส
"	"	"	"	"	" นิ + ฉาน = นิฉาน
"	"	"	"	"	" อุ + ชนม = อุชนม
"	"	"	"	"	" อุ + ภา = อุภา

เป็นต้น

นิคคหิตสนธิ

นิคคหิตสนธิ หมายถึงการเชื่อมเสียงท้ายของคำต้นเป็นนิกคหิตและเสียงต้นของคำที่ตามมาเป็นสระก็ได้ หรือพยัญชนะก็ได้ นิคคหิตสนธิ ใช้สนธิกริโยปกรม 4 อย่างคือ โลปะ อาเทศ อากม และปกติ ทั้งจะอธิบายโดยสังเขปดังนี้

1. โลปะนิกคหิต มีกฎอยู่ว่า เมื่อมีสระหรือพยัญชนะอยู่เบื้องหลัง สมนิกคหิตซึ่งอยู่หน้าได้ เช่น

พหูชาน + สาสัน = พหูชานสาสนัน

อริยสรวจัน + ทสสัน = อริยสรวจันทสสัน

วิหฺนึ + อตุกฺ = วิหฺนฺตุกฺ

คาสฺ + อหฺ = คาสฺอาหฺ

ตัวอย่าง 2 แรกเป็นพยัญชนะอยู่หลัง ดังอย่าง 2 อย่างหลังเป็นสระอยู่หลัง

2. อาเทศนิกคหิต มีกฎเกณฑ์ดังนี้

2.1 ถ้ามีนิกคหิตอยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง แลลงนิกคหิตเป็นพยัญชนะวรรคตัวที่ 5 ที่เรียกว่า วุตคามท แลลงว่า ที่สุดของวรรค เช่น

ลฺ + คโห = สฺกคโห

ลฺ + ชโย = สฺญชโย

ลฺ + ฐิติ = สฺนฐิติ

ลฺ + นิปาโต = สฺนนิปาโต

ลฺ + ณฺสฺ = สฺนณฺสฺ เป็นต้น

2.2 ถ้า เอ และ ห อยู่หลัง แลลงนิกคหิตเป็น ญ เช่น

คฺ + เอว = ญญเอว

เอว + หิ = ญญเอวหิ เป็นต้น

2.3 ถ้า ย อยู่หลัง แลลงนิกคหิตกับ ย เป็น ญญ เช่น

ลฺ + โยโค = สฺนโยโค

2.4 ถ้า ล อยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น ล เช่น

ปู + ลิงค = ปูลิงค

2.5 ถ้าสระอยู่หลัง แปลงนิคคหิตเป็น ม และ ท เช่น

ยี่ + อหิ = ยมหิ

คี่ + อหิ = คมหิ

ยี่ + อหิ = ยหิ

เอคี่ + อโวจ = เอกทโวจ เป็นต้น

3. อวตบนิคคหิต คือการแทรกนิคคหิตลงที่พยัญชนะตัวท้ายของคำต้น เมื่อมีสระหรือพยัญชนะตามหลัง เช่น

จตุ + อุทปาทิ = จตุอุทปาทิ

อว + สิโร = อวัสสิโร เป็นต้น

4. ปกคณนิคคหิต คือคองนิคคหิตไว้ความเดิม ถึงแม้จะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้ แต่ก็ไม่ทำ เช่น

ธมฺมึ + จเร = ธมฺมึจเร เป็นต้น

สรุปประจําบท

1. สนิธิคือการต่อและการเชื่อมศัพท์และอักษรเข้าด้วยกัน เช่น สุริโยทย(สุริย + อุทย)
2. สนิธิมีวิเคราะหว่า สมนฺธิ สนิธิ แปลว่า การต่อ ชื่อว่าสนธิ
3. สนิธิ มี 3 ชนิดคือ สระสนธิ พยัญชนะสนธิ และ นิคคหิตสนธิ
4. สนิธิต่างจากสมาสคือ สนิธิไค้แก่การต่อศัพท์และอักษรให้เนื่องกันด้วยอักษร เช่น ราโชรส(ราช + โอรส) ส่วนสมาสไค้แก่การย่อบทที่มีวักตคั้งแต่ 2 บทขึ้นไปเข้าด้วยกัน เช่น ราชโอรส(รชฺญเญ + โอรส)
5. สนิธิกรโยปกรณ์ คือเครื่องอุปกรณ์ในการทำสนธิ มี 8 อย่างคือ

1. โลปะ(ลบ)

2. อาเทสะ(การแปลง)

3. อาคมะ(แทรกตัวอักษร)

4. วิการะ(ทำให้ผิดไปจากเดิม)

5. ปกคิ(ปกคิ)

6. ทีชะ(ทำให้ยาว)

7. รัสสะ(ทำให้สั้น)

8. สัญโยคะ(ซ้อนพยัญชนะ)

6. สระสนธิ คือการเชื่อมเสียงระหว่างสระเข้าด้วยกัน เสียงต้นเป็นสระ เสียงที่ตามมาเป็นสระ เช่น

ภณฺษ + อาหาร = ภณฺษาหาร

7. สระสนธิ ใช้สนธิกิริยาประกอบ 7 อย่าง เว้นสัญโยคะ(การซ้อนพยัญชนะ)
8. พยัญชนะสนธิ คือการเชื่อมเสียงระหว่างพยัญชนะ เสียงต้นเป็นพยัญชนะ(มีใช้ในภาษาสันสกฤต ที่เรียกว่า พยัญชนะการันต์ บาลีมีแต่สระ คำลงท้ายถึงแม้จะเป็นพยัญชนะ แต่อ่านออกเสียงเป็นสระ เช่น ราช อ่านว่า รา-ชะ จักเป็น อ การันต์ มุณี อ่านว่า มุ-ณี จักเป็น อี การันต์ แต่บาลีก็มีพยัญชนะสนธิด้วย โดยมีสนธิกิริยาประกอบ 5 อย่างในการทำเป็นพยัญชนะสนธิ
9. นิคคหิตสนธิ คือการเชื่อมนิคคหิต หมายความว่าเสียงท้ายของคำต้นเป็นนิคคหิต เสียงต้นของคำที่ตามมา เป็นสระก็ได้ พยัญชนะก็ได้ เช่น

อญฺญฺ + อญฺญฺ = อญฺญณญฺญฺ (อาศัยกันและกัน)

ลี + ฃสฺส = สมนุสฺส(การแตะต้อง)

นิคคหิตสนธิ ใช้สนธิกิริยาประกอบ 4 อย่างคือ โสประ(การลบ) อาเทศะ(การแปลง) อากม(แทรกนิคคหิต) และปกคิ(คงไว้ความเดิม)

คำถามประจำบท

1. สนธิ หมายความว่าอย่างไร ต่างจากสมาสอย่างไร จงอธิบายพร้อมทั้งตัวอย่าง
2. สนธิกิริยาประกอบ หมายความว่าอย่างไร มีกี่อย่าง อะไรบ้าง
3. สนธิ มีกี่ชนิด อะไรบ้าง แต่ละชนิดมีค่านิยามอย่างไร จงกล่าวมาพร้อมทั้งตัวอย่าง
4. สระสนธิคืออะไร ใช้สนธิกิริยาประกอบ กี่อย่าง อะไรบ้าง
5. พยัญชนะสนธิคืออะไร ใช้สนธิกิริยาประกอบ กี่อย่าง อะไรบ้าง
6. นิคคหิตสนธิ คืออะไร ใช้สนธิกิริยาประกอบ กี่อย่าง อะไรบ้าง
7. ทัษะสนธิ มีใช้ในสนธิอะไรบ้าง แต่ละอย่างมีวิธีทำที่ทัษะสนธิอย่างไรบ้าง อธิบายมาพอได้ความ
8. อาเทศพยัญชนะสนธิ มีวิธีทำอย่างไร อธิบายมาพอได้ความ
9. อากมและสัญโยคะในพยัญชนะสนธิ มีลักษณะต่างกันอย่างไร อธิบายพอได้ความ
10. อาเทศกัมภีการ ต่างกันอย่างไร อธิบายมาพร้อมทั้งตัวอย่าง
11. จตุฯ + อายตน = สนธิเป็นอย่างไร เรียกสนธิอะไรได้บ้าง ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น
12. ศัพท์ต่อไปนี้สนธิได้อย่างไร นร + อินโท , ครุ + อุปกฺรณ , อตุคิ + อकार , มุณี + อาलय,

พหู + อาพาธ, ณ + อายตน, สุ + อชฺฐ, จาตุ + ทลี, ลี + มุชา

13. ศัพท์ต่อไปนี้ไม่เป็นสนธิอะไร ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น จงอธิบายด้วยหลักวิชา

จตุคาโรเม, เอสสมโม, โสฤติ, มหาสาโล, สุคโต, สมฺญาณ, สมฺญูค, ปุอฺลึงค, ยทิท, ยถิว

พจนวาพาโร, ฉายาคัน,